

Výzkum nemůže existovat bez zpětné vazby a svobody projevu

Ing. Josef Bečvář (* 1929) byl v letech 1967-1972 výzkumným pracovníkem Ústavu pro výzkum veřejného mínění Československé akademie věd. Předkládaný rozhovor s tímto sociologem je součástí kontinuální snahy CVVM o mapování různých aspektů dějin výzkumu veřejného mínění v České, resp. Československé republice.

Kudy vedla vaše cesta k výzkumu veřejného mínění?

„Studoval jsem Vysokou školu politickou a sociální (VŠPS) – to byla škola, která vznikla v roce 1945 s cílem vychovávat diplomaty, politiky, ale i ekonomy a filozofy a tak dále¹. Je zajímavé, že tam byli dokonce přijímáni i lidé bez maturity, aby se potřeba chybějících diplomatů a politiků uspokojila. Já maturoval v osmačtyřicátém a vysokou školu jsem ukončil v roce 1952, kdy jsem nastoupil základní vojenskou službu. Na VŠPS jsem absolvoval obor vnitřních vztahů, kde se studovala například problematika národních výborů a tak podobně; titul inženýr mi byl nicméně přiznán až po patnácti letech.

Po škole jsem chtěl poznat život, protože jsem byl takový naivní studentík. Přihlásil jsem se tedy do svazáckého aparátu do Sokolova, kde jsem prodělal řadu let, včetně výstavby kombinátu ve Vřesové, který se tehdy začal stavět a který funguje do dneška. Bylo mi ale čím dál tím jasnější, že moje směřování není správné, a tak, jak se obnovovala sociologie – my jsme na škole také nějaké přednášky měli, i když samozřejmě v marxistickém duchu, například Jiří Hájek² tam přednášel dějiny KSČ – a vyskytly se další možnosti studia, přihlásil jsem se ke studiu aspirantury při Vysoké škole politické³ ke Klofáčovi⁴.

Pak jsem se dozvěděl, že se při Československé akademii věd (ČSAV) zakládá Ústav pro výzkum veřejného mínění⁵ (ÚVVV), kam jsem se přihlásil a v květnu 1967 jsem byl mezi prvními sedmi, osmi zájemci přijat. Absolvoval jsem cvičné průzkumné rozhovory v terénu a podílel se na přípravě prvního výzkumu, který byl 'ideologicky' neutrální, protože se zabýval tématem otylosti ve společnosti.

V lednu 1968 si u nás Rudé právo, které v tomto rozhodnutí ovlivnil sociolog Jiří Hudeček, zadalo podrobný výzkum svých čtenářů⁶. To nám umožnilo nejen získat finanční prostředky, ale hlavně pomoci reformním komunistům, kteří se tímto způsobem pokoušeli prosadit proti konformistům.“

Brzy jste se ale ve svých výzkumech začali věnovat i politickým otázkám.

„Už novoroční výzkumy v roce 1968 jsme zaměřili na vybrané politické otázky. Během Pražského jara se nám celkem podařilo zachytit rostoucí důvěru populace ve výzkum veřejného mínění; je jasné, že bez svobody slova (cenzura byla zrušena⁷) se výzkumy nedají vůbec dělat. Výzkumy prokázaly, že lidi si zdaleka ještě netroufali znovu myslet po masarykovsku, ještě zde přetrvávala deziluze z krizových let kolem Mnichova z roku 1945 a veřejnost měla koncem šedesátých let nedostatek informací, tak většinou věřila straně. Nakonec i celá kultura byla víceméně levě orientovaná. Iluze se ale pomalu začínaly odbourávat.

V šetřeních jsme se například ptali, jestli je vyhovující počet stran, neměla-li by se obnovit sociální demokracie, ptali

Josef Bečvář.

Foto: Daniel Čermák

jsme se na popularitu osobností a podobně. Přímo 21. srpna jsme tady v Praze dělali šetření tří stovek lidí, jehož výsledky jsme si po několika týdnech ověřili na celé populaci. Prokázali jsme plnou důvěru dubčkovskému⁸ vedení a plnou zášť vůči Biřákovskému⁹ a lidem, kteří se snažili utvořit dělnicko-rolnickou vládu. Na této vlně jsme se nesli prakticky až do nástupu husákovského vedení, kdy začala normalizace i na půdě ČSAV – hodně jejich pracovníků bylo „odejito“, protože nesouhlasili s okupací. Ředitelka ÚVVV doktorka Jaromíra Zapletalová statečně odmítala propustit lidi vyloučené ze strany nebo proskribované od normalizátorů, nicméně v roce 1972 došlo k zastavení činnosti ústavu na akademické půdě. Formálně byl přeložen pod Federální statistický úřad. Převod zařídil ing. Bezouška, který byl jinak slušný člověk, ale dostal to za úkol a netroufal si oponovat. Řízení výzkumu poté převzal normalizátor ing. Vrchota. Ke korytu se pak dostal i Karel Rychtařík¹⁰, který byl znám jako člověk velmi ohebný, a pokračoval takzvaně ve výzkumech, které byly plně pod kontrolou strany, čímž výzkum veřejného mínění v podstatě skončil.

V ÚVVV jsme vždycky dělali předvýzkum na přibližně dvou stovkách respondentů se zkušenými tazateli. V nejozřejmějších dobách jsme prováděli i rychlé telegrafické výzkumy. V předvýzkumech jsme si ověřili, jestli se dozvíme validní

postoje a názory veřejnosti, zejména u otevřených otázek, nebo jestli veřejnost v konkrétních otázkách ještě tápe. Formulaci jednotlivých otázek jsme diskutovali na vnitroustavních konferencích, asi tak, jak se to dělá dodnes. U velkých šetření se oponoval projekt i výsledky.

Z šetření ÚVVM nejraději vzpomínám na výzkum Vztah Čechů a Slováků k dějinám, který jsme po srpnu 1968 realizovali ve spolupráci s historiky. Poprvé otázku „Jmenujte osobnosti veřejného života, kterým nejvíce důvěřujete“ pokládal už v roce 1946 Československý ústav pro výzkum veřejného mínění¹¹ a tehdy dostal nejvíce – osmdesát – procent Beneš¹², kterého následovali Gottwald¹³ a Fierlinger¹⁴ s osmnácti procenty.“

Jaké bylo personální obsazení ÚVVM?

„Ředitelkou ústavu byla Jaromíra Zapletalová, velmi obětavá komunistka, která dokonce – tehdy ještě jako učitelka v moravskoslezských Beskydech – vstoupila za druhé světové války do odboje. Vystudovala první ročník Vysoké školy politické a sociální, postupně se zaměřila na statistiku a pracovala na statistickém úřadu. Ač byla prověřenou členkou strany, která ji pak pověřila vedením ÚVVM, toto oddělení vedla plně v gallupovském duchu a pod vlivem Čenka Adamece usilovala o naprosto objektivní šetření. Přestože v usnesení ÚV KSČ bylo uvedeno, že každé šetření se bude předem schvalovat a že se máme v krajích spojit s partají a podobně, tato nařízení jsme vůbec nedodržovali. Velkou zásluhu na tom měl i předseda akademie Šorm¹⁵, i díky kterému se aspoň tři roky mohly výzkumy dělat objektivně a poctivě.

Garantem jak metod, tak výzkumných otázek, byl ing. Čeněk Adamec¹⁶. Jeho metodika se stala základem pro metodu všech agentur, které vznikly po roce 1989.

Do ÚVVM nastoupil také syn jednoho ze zakladatelů výzkumu veřejného mínění dr. Bohuš Pospíšil, který se orientoval na demografii a statistiku, pak tam byli filozof Vladimír Kalivoda, matematik a statistik ing. Milan Beneš, CSc. a statistik Bohouš Jungmann, CSc. Mou kolegyní byla i Jiřina Kynclová, manželka Karla Kyncla¹⁷. Z propagandistického oddělení ÚV KSČ k nám přišla Milada Snětivá. Doktorka Zapletalová přijala i Klementa Lukeše¹⁸, u kterého se pak za normalizace scházeli jednak nejrůznější umělci, ale třeba i sociologové, jako například Eduard Novák.

V roce 1968 přišli do ústavu i psychologka Zaorálková a ing. Jaroslav Čáp, kteří však po okupaci i s kunsthistorikem Gavlíkem 'potápějící se loď' tiše opustili.

Když ÚVVM při Akademii věd zanikl, z původního osazenstva nezbyl téměř nikdo. Jako jediná přešla pod statistický úřad knihovnice Anita Kristlová. Byla tak úzkostlivá, že se neúčastnila ani pravidelných schůzek bývalých zaměstnanců ÚVVM, které se konaly hlavně u nás doma. Z ideologického oddělení armády přišli do kabinetu pro výzkum veřejného mínění při statistickém úřadu dr. Jaromír Dědek a také Lubomír Vacek¹⁹, který se dodnes věnuje levicové sociologii. Ten si za normalizace udělal kandidaturu na citátech klasiků marxismu-leninismu o veřejném mínění.“

Velký akcent kladlo ÚVVM na kvalitu kazatelské sítě. Jakým způsobem se budovala, kdo byli vaši tazatelé

a jak probíhala jejich kontrola?

„Na výzvu v rozhlase a novinách v roce 1967 se nám přihlásily asi čtyři tisíce lidí, kteří projevíli zájem o výzkum veřejného mínění. Podmínky byly stanoveny tak, aby celá síť byla reprezentativní podle krajů, podle sociálních skupin a velikosti místa bydliště, abychom zasáhli i malé obce, protože tam bylo dotazování vždycky nejtěžší.

Zkonstruovali jsme dvě sítě, které jsme vyzkoušeli na prvním výzkumu otylosti. Podle výsledků pak bylo vypracováno hodnocení práce tazatelů. Hodnotili jsme nejen dodržování kvót, ale zejména z odpovědi na otevřené otázky jsme zjišťovali, jestli tazatel neovlivňuje dotázané nebo si dokonce sám nevymýšlí a jestli opravdu zkoumá názory lidí poctivě.

Hned od počátku byly svolávány instruktáže tazatelů po krajích, což bylo zajímavé cestování, takže jsme se tváří v tvář mohli přesvědčit, nakolik jsou to lidé, kteří třeba neodrazují svým image nebo vtíravostí. Školení spočívalo v seznámení s příručkou pro tazatele, Čeněk Adamec používal také diafilm o tom, jak se má tazatel chovat, jak ukončit rozhovor a podobně. Kontrola tazatelů se odehrávala i návštěvou, a to byly velmi zajímavé rozhovory, z nichž se zpracovávaly zprávy o tom, za jakých podmínek tazatel pracuje. Já tehdy měl trabanta, a protože jsme se s manželkou a dvěma dětmi zrovna přistěhovali do Prahy a nebyli jsme na tom zrovna nejlíp, spojil jsem kontrolní cestu v srpnu 68 s dovolenou. Jeli jsme po jižní Moravě a po jižním Slovensku a den před okupací jsme se vrátili do Prahy.

Kontrola tazatelů pro nás byla zásadní věc. Pomocí mnohonásobných kontrol jsme se přesvědčili, že naši tazatelé mají k výzkumu vztah, že to nejsou žádní intelektuálové nebo lidé, kteří by chtěli prosazovat svoje názory, což je velmi důležité. Adamec od začátkurazil i gallupovskou zásadu nepracovat se studenty, jednak kvůli tomu, že ve zkouškových obdobích vysadí, ale hlavně proto, že se u nich častěji než u jiných skupin projevovala snaha si práci tazatele zjednodušit, třeba i zfalšovat.

Odměna tazatelům byla minimální, průměrně deset korun za dotazník, což ani tehdy nebyla žádná velká suma.“

Vzhledem k tomu, že výzkum veřejného mínění byl součástí akademické sféry, hrálo kromě publikování jeho výsledků velkou roli jistě i studium a další vzdělávání. Jak to vypadalo s vaší teoretickou přípravou? Jak jste se dostávali ke zdrojům, k odborné literatuře?

„Čeněk Adamec měl velké styky od západu po východ. Takže jsme například překládali Grušina²⁰; Hadley Cantril²¹ nás zapojil do mezinárodního šetření, a tak nám pomohl získat asi dva tisíce dolarů, díky kterým jsme mohli podniknout různé studijní cesty. Já byl týden na stáži v EMNID-Institutu v Bielefeldu a domluvil jsem si i jednodenní návštěvu u Elisabeth Noelle-Neumannové u nich v Institutu pro demoskopii v Alensbachu. Kromě odborné literatury jsme samozřejmě četli i Sociologický časopis.

Navštěvovali jsme nebo sami pořádali různé semináře a publikovali odborné práce o metodice nebo statistice. Jinak ovšem v té krátké, horečnaté době převažovala empirie.“

O výsledcích vybraných výzkumů ÚVVM informovala i tuzemská média. Jak jste s novináři spolupracovali?

„To byla také hlavní zásada podporovaná Šormem, aby výsledky byly okamžitě publikovány. Bez zpětné vazby nemůže výzkum existovat. Takže jsme o všech těch politických výzkumech okamžitě pořádalí tiskové konference, buď na půdě Sociologického ústavu nebo na půdě předsednictva ČSAV. Novináře jsme hlavně učili pracovat s výsledky, citovat doslovné znění otázky, upozorňovat na reprezentativitu a pravděpodobnou odchylku. Zdůrazňovali jsme, že záleží především na tom, je-li mínění vykrystalizováno. Tam, kde není, se pochopitelně může tentýž respondent za dva týdny vyjádřit jinak, má-li více informací. Ve svých šetřeních jsme se též několikrát na důvěru novinářům ptali, čímž jsme vlastně pomáhali demokratizačnímu procesu.“

Zveřejňování bylo plně v odpovědnosti dr. Zapletalové, v tom nás nikdo od roku 1968 do roku 1971 neomezoval. S novináři jsme neměli potíže. Říkali jsme jim také, aby výsledky výzkumů ani nepodceňovali, ale ani nepřeceňovali.

Naše výzkumy se objevovaly v servisu Československé tiskové kanceláře, v novinách, v rozhlase a televizi. Několik besed s námi publikoval i časopis Reportér²², pro který tyto články připravil Vladimír Nepraš²³.“

Jistě znáte celou řadu konceptů, které popisují vztah výsledků šetření veřejného mínění a jejich medializace. Myslíte si, že publikování výsledků výzkumů ÚVVM v letech 1968 až 1972 mělo zpětně na utváření veřejného mínění nějaký vliv?

„Já si myslím, že ano. A to byl smysl naší práce. Abychom nastavovali zrcadlo politikům a aby oni přihlíželi k veřejné-

mu mínění. Žádné přímé důkazy pro své tvrzení samozřejmě nemám, ale nezapomínejme na to, že jsme byli první a jedinou institucí svého druhu. Existoval tedy ještě ústav při ministerstvu obchodu, který dělal marketingové výzkumy, a také divácké a posluchačské oddělení při televizi a rozhlasu. Tyto instituce svolávala sociologická společnost, kde jsme měli velké slovo. Já jsem například kriticky vystupoval proti velmi mizernému překladu Demoskopie od Noelle-Neumannové. Ta spolupráce tady tedy byla a i díky ní jsme s kolegou Bohumilem Jungmannem²⁴, když už jsme byli vyhození a měli zakázanou činnost, inkognito dělali výzkum právě pro oddělení diváků v Československé televizi. To už bylo v době normalizace, kdy jsem ze začátku na základě svých kontaktů dokonce přednášel o veřejném mínění pro stranické funkcionáře.“

Jeden z posledních výzkumů, které jsem prováděl ještě v ÚVVM, byl na téma bezpečnosti silničního provozu pro Ústav silniční a městské dopravy. A tam potřebovali sociolog. V roce 1973 jsem se tam tedy octnul a mohl dělat sociologické výzkumy mezi řidiči, takže jsem zase cestoval po celé republice. Po šetření Sociální důsledky dopravních norem, ve kterém jsme používali metody výzkumu názoru a postojů, mě dokonce do své externí redakční rady vzala slovenská Zákru- ta, kde v té době pracovala například také Zuzana Bubílková. Tahle redakce byla jednou z mála, kde se prosazovala i ostřejší kritika. Tim, že to bylo na Slovensku, jsme měli lepší možnosti než v Čechách.“

K 1. lednu 1990 jsem nastoupil do důchodu, ale na částečný úvazek jsem spolupracoval ještě s Bohumilem Jungmannem v IVVM, kde jsem zpracoval první přehled výzkumů ÚVVM z let 1967-1972.“

Díky za rozhovor.

Markéta Škodová

poznámky

¹ Vysoká škola politická a sociální vznikla na základě dekretu prezidenta republiky Edvarda Beneše ze dne 26. října 1946, č. 140 Sb., od počátku studijního roku 1945/46 s třemi odděleními (fakultami): politickým, novinářským a sociálním. Byla zrušena v roce 1954.

² Jiří Hájek (1913-1993) – politik, diplomat, signatář Charty 77. Absolvoval práva na Karlově univerzitě. Po okupaci v březnu 1939 se účastnil ilegální práce v Národním hnutí pracující mládeže, v listopadu byl zatčen a odsouzen na 12 let, které až do konce války strávil ve věznicích v Německu. Po návratu domů se stal tajemníkem Ústřední rady odborů a v letech 1946-48 ústředním tajemníkem Dělnické akademie. V letech 1945-46 byl poslancem Prozatímního Národního shromáždění za sociální demokracii. V letech 1945-1948 usiloval v rámci sociální demokracie o co nejtěsnější spolupráci s komunisty, hlásil se k prokomunistickému křídlu Zdeňka Fierlingera. V únoru 1948 se podílel na odstranění řádně zvoleného vedení sociální demokracie a v dubnu hlasoval pro sloučení sociální demokracie s KSČ. (K těmto svým aktivitám se později vyjadřoval velmi kriticky). Od června 1948 byl nepřetržitě členem ÚV KSČ až do roku 1969, kdy z něho byl odvolán. V prvních nesvobodných volbách byl zvolen poslancem Národního shromáždění, zároveň byl i členem ÚV KSČ. Společně s ideologicky orientovaným literárním kritikem Ladislavem Štollem transformoval Vysokou školu politickou a sociální ve Vysokou školu politických a hospodářských věd, jejímž rektorem se stal v roce 1952. Po jejím zrušení přešel do služeb ministerstva zahraničí. Na počátku Pražského jara v dubnu 1968 jmenován ministrem zahraničí. V Radě bezpečnosti OSN se v srpnu 1968 vyslovil proti sovětskému vojenskému zásahu v Československu, přičemž několikrát použil i pojmu „okupace“. Cesta do New Yorku stála Hájka krátce po návratu jako prvního ministra

post. V roce 1969 byl odvolán z ústředního výboru KSČ a v roce 1970 vyloučen z KSČ. V letech 1968-72 pracoval v Historickém ústavu ČSAV, odkud musel roku 1973 odejít do důchodu. V roce 1977 se stal signatářem Charty 77, spolu s V. Havlem a J. Patočkou byl jeden z trojice jejich mluvčích. V roce 1988 se stal spoluzakladatelem a předsedou Čs. helsinského výboru. Po listopadových událostech roku 1989 a obnovení demokratického zřízení v Československu Jiří Hájek působil v letech 1990-92 jako poradce předsedy Federálního shromáždění A. Dubčeka [Ministři a ministerstvo...b.d.; Šilhánová 2006].

³ Vysoká škola politická vznikla v roce 1953 jako Vysoká stranická škola – Institut společenských věd při ÚV KSČ. Poskytovala úplný studijní program včetně postgraduálních kurzů, ale i zkrácené jednorocní, půlroční či ještě kratší tematické kurzy. V roce 1966 byla přejmenována na VŠP ÚV KSČ. V červenci roku 1990 byla zrušena Zákonem o opatřeních Národního shromáždění.

⁴ Jaroslav Klofáč (1921-1981). V letech 1945-48 vystudoval na UK filozofii a dějepis; 1948 PhDr. Zprvu působil jako středoškolský profesor na tzv. dělnické přípravce; v letech 1951-54 učil na ČVUT, od r. 1954 na FF UK jako docent. Na FF UK zastával i funkci proděkana. Od r. 1956 přednášel na Vysoké škole politické ÚV KSČ, v letech 1965-69 jako profesor. V r. 1963 založil první obnovenou katedru sociologie, v r. 1964 byl zvolen prvním prezidentem Čs. sociologické společnosti při ČSAV. Na počátku byla jeho hlavním zájmem problematika historického materialismu. Jeho výklad byl dobově podmíněn, nicméně už tehdy se v něm projevovala Klofáčova obeznamenost se západní filozofickou a sociologickou literaturou, která jej vedla při rozboru obecných otázek historického materialismu k pokusům o odstranění mechanistických prvků tohoto učení. Historický materialismus chápal jako filozofickou

disciplínu, kterou je nutno odlišit od speciálních společenských věd. Odtud i Klofáčův zájem o sociologii. Spolu s Vojtěchem Tlustým podali už v l. 1965-67 zasvěcený výklad vývoje současné západní sociologie a jejich jednotlivých směrů. V pozdějších letech se věnoval i speciálním otázkám na pomezí filozofie dějin, sociologie a politologie. V období normalizace pracoval jako pomocný topič. [Gabriel 1998].

⁵ Založení Ústavu pro výzkum veřejného mínění (ÚVVM) bylo předsednictvem ÚV KSČ schváleno v roce 1965. Pracoviště bylo jako samostatné oddělení včleněno do Československé akademie věd. Ústav byl zrušen v roce 1972. O jeho historii pojednává Bečvář [1996]; k tématu relativně svobodného výzkumu veřejného mínění v letech 1946-1948 a 1967-1972 viz Šamanová [2006]; stručný přehled výzkumu veřejného mínění v České, potažmo Československé republice nabízí Jung [b.d.].

⁶ Výsledky výzkumu viz Hudeček [1968].

⁷ Cenzura byla zrušena usnesením předsednictva ÚV KSČ 4. března 1968. Krátce k tomu viz např. Škodová [2006], širší pojednání pak např. v Končelík [2002] nebo Hoppe [2004].

⁸ Alexander Dubček (1921-1992) – politik. Jeden z představitelů reformního proudu v KSČ v 60. letech. Od ledna 1968 byl prvním tajemníkem ÚV KSČ. Na přelomu července a srpna téhož roku vedl delegaci KSČ na jednání s politbyrem ÚV KSSS v Čierné nad Tisou a pak i na schůzce představitelů komunistických stran zemí sovětského bloku v Bratislavě. S většinou předsednictva ÚV KSČ se postavil proti invazi vojsk Varšavské smlouvy, po obsazení Prahy byl deportován do SSSR, kde na konci srpna pod nátlakem podepsal tzv. Moskevský protokol o dočasném pobytu spojeneckých vojsk na čs. území a „normalizaci“ tuzemských poměrů. V roce 1970 vyloučen z KSČ, pracoval jako technicko-hospodářský pracovník. Od prosince 1989 do června 1992 předsedal Federálnímu shromáždění.

⁹ Vasil Biľak (nar. 1917) byl v letech 1955-1968 a 1969-1971 členem Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska, v letech 1954-1989 členem Ústředního výboru Komunistické strany Československa a od dubna 1968 do prosince 1988 členem předsednictva ÚV KSČ. V srpnu 1968 podpořil invazi vojsk Varšavské smlouvy do socialistického Československa, byl jedním ze signatářů tzv. zvacího dopisu. V prosinci 1989 byl z KSČ vyloučen. K historii českého komunistického hnutí viz např. Fiala et al. [1999], teorii nedemokratických režimů ve východní Evropě v letech 1944-1989 předkládá Kubát [2006].

¹⁰ Karel Rychtařík (1930-1990) – sociolog, absolvent Vojenské politické akademie Klementa Gottwalda (VPA KG) v Praze, poté pedagog tamtéž a dále do 1971 vedoucí katedry marxisticko-leninské sociologie na VPA KG Bratislava, 1970-1989 šéfredaktor Sociologického časopisu, 1977-1989 ředitel ÚVVM při Federálním statistickém úřadu [Stručný biografický... 2004: 752].

¹¹ Československý ústav pro výzkum veřejného mínění vznikl v roce 1946 při ministerstvu informací. Oficiálně existoval do roku 1950, od roku 1948 se po personálních a dalších změnách zaměřoval již jen na politicky „neškodná“ témata [Adamec 1996].

¹² Edvard Beneš (1884-1948) – druhý československý prezident, právník, sociolog. Vystudoval FF UK v Praze, doktorát práv získal r. 1908 v Dijonu. Poté v Praze přednášel sociologii jako soukromý docent. Jeden z představitelů zahraniční emigrace za 1. sv. války. Od vzniku československého státu byl ministrem zahraničí, v letech 1921-22 též premiérem. Po abdikaci T. G. Masaryka 18. 12. 1935 zvolen za prezidentem ČSR. V říjnu 1938 abdikoval a odešel do exilu, o sedm let později potvrzen v úřadu. Během 2. sv. války vytvořil v Londýně tzv. exilovou státní reprezentaci. Po návratu do Prahy začal svými dekrety uskutečňovat záměr „revoluci nacionální spojit s revolucí hospodářskou“. Jako sociolog byl přesvědčen, že politika je „praktická sociologie“ a že jeho politika je vědecká. Benešovu víru v demokratizaci SSSR a KSČ vyvrátil únor 1948. Krátce po něm, v červnu 1948, abdikoval a brzy poté zemřel [Prezidenti v minulosti b.d.].

¹³ Klement Gottwald (1896-1953) – čtvrtý československý prezident. Za 1. světové války narukoval do rakousko-uherské armády, v létě 1918 dezertoval a až do konce války se skrýval. V květnu 1921 se účastnil založení KSČ. Redigoval komunistické listy Pravda chudoby, Hlas lidu a Spartakus. Na V. sjezdu KSČ v únoru 1929 byl zvolen generálním tajemníkem strany; téhož roku se stal poslancem NS. Během 2. sv. války vedl moskevské centrum čs. zahraničního odboje, které bylo protějškem centra londýnského a oficiální čs. exilové státní reprezentace. 1945-48 poslanec NS. Po vítězství KSČ v parlamentních volbách 1946 jmenován 2. 7. 1946 předsedou vlády. Byl strатегоm únorového převratu 1948, 14. 6. 1948 zvolen prezidentem republiky. Nesl hlavní zodpovědnost za politický vývoj v Československu 1948-1953. Zemřel náhle po návratu

ze Stalina pohřbu. Jeho články a projevy byly souborně vydány ve Spisech Klementa Gottwalda (15 svazků, 1951-1961) [Prezidenti v minulosti b.d.].

¹⁴ Zdeněk Fierlinger (1891-1976) – diplomat a politik. V roce 1910 absolvoval obchodní akademii v Olomouci. Za 1. světové války důstojník České družiny, posléze čs. legií v Rusku. 1917-1918 činitel čs. zahraničního odboje v USA a ve Francii. Od roku 1919 v čs. diplomatických službách (na misích v Nizozemsku, Rumunsku, USA, ve Švýcarsku, v Rakousku, v Sovětském svazu). Blízký spolupracovník a důvěrník E. Beneše, v průběhu války navázal těsnou spolupráci se sovětskými orgány a čs. komunistickou emigrací v Moskvě. Od roku 1924 člen čs. soc. dem. strany; 1945-1947 a od března do června 1948 předseda Čs. sociální demokracie. 1945-1946 předseda vlády, 1946-1947 náměstek předsedy vlády, od února do června 1948 ministr průmyslu. 1945-1948 hlavní představitel soc. dem. Levice, usilující o úzkou spolupráci s KSČ; po únorovém převratu 1948 se významně podílel na likvidaci Čs. sociální demokracie a na jejím sloučení s KSČ. 1948-1971 člen ÚV KSČ, 1948-1966 předsednictva ÚV KSČ. 1964-1969 předseda Svazu čs.-sov. přátelství. Autor dvoudílných pamětí Ve službách ČSR (1947, 1948) a několika dalších publikací [Historie minulých vlád b.d.].

¹⁵ František Šorm (1913-1980) v roce 1935 absolvoval Chemicko-technologickou fakultu Vysoké školy technické v Praze (dnešní VŠCHT), kde v roce 1936 získal titul Dr. tech. Po znovuootevření vysokých škol po válce se F. Šorm brzy habilitoval (1945) a již o rok později byl jmenován profesorem na VŠCHT v Praze. Po odchodu Nejedlého v roce 1962 se F. Šorm stal předsedou Československé akademie věd a v této funkci zůstal až do roku 1969. Více o něm viz Holý [2003].

¹⁶ Čeněk Adamec (1916-1997) – sociolog zabývající se veřejným míněním, absolvent Vysoké školy obchodní v Praze. Pracovník ÚVVM v letech 1946-1948 a opět po jeho obnovení na konci 60. let, po roce 1989 první ředitel Institutu pro výzkum veřejného mínění [Stručný biografický... 2004: 745]. Mimo jeho medailon v tomto čísle Naši společnosti viz též text Josefa Bečváře „Za Čeněkem Adamcem“ v Sociologickém časopise [Bečvář 1997].

¹⁷ Karel Kyncl (1927-1997) – novinář, překladatel. Patřil k nejznámějším československým rozhlasovým zpravodajům a komentátorům padesátých a šedesátých let 20. století. Nejdříve byl stoupencem, později aktivním oponentem komunistického režimu. Více o něm např. Pokorný [2005].

¹⁸ Klement Lukeš (1926-2000) – publicista, signatář Charty 77, člen Výboru dobré vůle Nadace Olgy Havlové. Po absolvování základní školy pro nevidomé v Brně se vyučil košíkářem. Vystudoval Vysokou školu politickou a sociální v Praze. V padesátých letech působil jako tajemník Divadelního klubu, v roce 1961 byl zatčen a vyšetřován v souvislosti s připravovaným procesem se skupinou Lukeš a spol., následně byl vyloučen z KSČ. Po ukončení vazby byl vypovězen z Prahy a přinucen věnovat se pouze manuální práci v brněnské Drutěvě. Od roku 1965 pracoval opět v Praze jako bibliograf ve Slepčské knihovně a tiskárně v Praze. V roce 1968 se stal na krátkou dobu ředitelem vzdělávacího institutu. Po obsazení Československa vojsky Varšavské smlouvy přešel jako odborný pracovník do ÚVVM, odkud byl v roce 1973 vyhozen jako politicky nezpůsobilý. Do roku 1989 pracoval jako domácí dělník invalidního družstva Obzor. Organizoval distribuci samizdatové literatury a mezi prvními podepsal Chartu 77. Byl úzkým spolupracovníkem Československého, později Českého rozhlasu, pro který připravoval odborné analýzy vysílání. V roce 2000 převzal z rukou prezidenta Václava Havla vyznamenání za zásluhy o stát.

¹⁹ Lubomír Vacek (naroz. 1930) pracoval v ÚVVM, později převedeném pod FSÚ, v letech 1969-1990 jako výzkumný pracovník a zástupce ředitele. V roce 1974 obhájil na Univerzitě J. A. Komenského v Bratislavě kandidátskou disertační práci k teoretickým a metodologickým aspektům veřejného mínění. Sedmáct let přednášel sociologii na Fakultě žurnalistiky UK v Praze. Je autorem řady odborných statí a výzkumných zpráv a publikace Čtení o veřejném mínění [Vacek 1997]. V současné době se zabývá obecnou problematikou veřejného mínění, sociologií a sociologickými výzkumy v podnicích. Je předsedou občanského sdružení Klubu sociologů a psychologů.

²⁰ Boris Andrejevič Grušin (naroz. 1929) – ruský sociolog. Autor knihy Veřejné mínění a jeho výzkum. Metodologické problémy výzkumu veřejného mínění [Grušin 1972].

²¹ Hadley Cantril (1906-1969) – sociolog, psycholog. Zaujímá významné místo v historii výzkumu veřejného mínění, mezi jeho spolupracovníky patřili Bernard Berelson (1912-1979), George Gallup (1901-1984), Paul Lazarsfeld (1901-1976), Rensis Likert (1903-1981), Kurt Lewin

(1890-1947), Harold Dwight Lasswell (1902-1978), Robert Merton (1910-2003), Elmo Roper (1900-1971) a další. Je autorem dvaceti knih a řady odborných statí. Spoluzaložil časopis *Public Opinion Quarterly*, jehož první číslo vyšlo v lednu 1939. Mezi jeho nejznámější výzkumy patří studie *Invaze z Marsu* (*The Invasion from Mars*) [Cantril, Gaudet, Herzog 1940], popisující mimořádně silný dopad rozhlasového vysílání na posluchače (více o studii např. Jeřábek [1996]).

²² Reportér byl časopis Svazu československých novinářů, který začal vycházet v roce 1966. V roce 1969 bylo jeho vydávání zastaveno.

²³ Vladimír Nepraš (narozen 1929) – novinář, jeden ze signatářů Charty 77.

²⁴ Bohumil Jungmann (1940-1993) – sociolog (výzkum veřejného mínění, sociální stratifikace). Absolvoval obor historie na FF UK, 1963-1969 Ústav marxismu-leninismu pro vysoké školy, 1965-1966 na stáži v Kolíně nad Rýnem, 1966-1969 člen týmu Pavla Machonina, 1969 pracovník ÚVVM ČSAV, 1973-1989 zaměstnanec pražské pobočky Československého výzkumného ústavu práce a sociálních věcí Bratislava, 1990-1993 ředitel IVVM [Stručný biografický... 2004: 749].

literatura a prameny

Adamec, Čeněk 1996. *Počátky výzkumu veřejného mínění v českých zemích*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Bečvář, Josef 1996. *Ústav pro výzkum veřejného mínění ČSAV 1967-1972*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Bečvář, Josef 1997. „Za Čeněkem Adamcem.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 33 (4): 479-481.

Cantril, Hadley, Hazel Gaudet, Herta Herzog 1940. *The Invasion from Mars. A Study in the Psychology of Panic*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Fiala, Petr, Jan Holzer, Miroslav Mareš, Pavel Pšeja 1999. *Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*. Brno: MPÚ Masarykovy univerzity v Brně.

Gabriel, Jiří (ed.) 1998. *Slovník českých filozofů*. Brno: katedra filozofie Masarykovy univerzity v Brně. Online na <https://phil.muni.cz/fil/scf/klofac.html>

Grušin, Boris Andrejevič 1972. *Veřejné mínění a jeho výzkum. Metodologické problémy výzkumu veřejného mínění*. Praha: Svoboda.

Historie minulých vlád b.d. Online dokument Vlády České republiky. Praha: Vláda ČR. Online na <http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/default.htm>

Holý, Antonín 2003. „Profesor František Šorm – 90. výročí narození.“ *Akademický bulletin* 4. Online na http://ab.avcr.cz/bulletin_txt_show_clanek.php?Cislo=04/2003&Poradi=11

Hoppe, Jiří 2004. *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky*. Praha, Brno: ÚSD AV ČR, Doplněk.

Hudeček, Jiří 1968. *Výzkum mezi čtenáři Rudého práva v českých zemích: Závěrečná zpráva. Složení čtenářské obce, vztah čtenářů k obsahovým prvkům, návyky a představy čtenářů Rudého práva*. Praha: b.n.

Jeřábek, Hynek 1996. „Hadley Cantril a Robert K. Merton – dva výzkumy mimořádného působení rozhlasového vysílání: ‘Invasion from Mars’ a ‘War Bond Drive’.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 34 (2): 199-212.

Jung, Richard b.d. *Výzkum veřejného mínění v České republice*. Stručný historický přehled. Pouze online na http://www.richardjung.cz/Vyzkum_v_CR.pdf

Končelík, Jakub 2002. „Proměny řízení a kontroly médií v roce 1968.“ Pp. 313-329 in *Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a v Evropské unii. Díl II, sociologie, prognostika a správa, média*. Praha: Matfyzpress.

Kubát, Michal 2006. „Teorie nedemokratických režimů a východní Evropa 1944-1989.“ *Politologický časopis* 13 (2): 139-157.

Pokorný, Milan 2005. *Karel Kyncl – Život jako román*. Praha: Radioservis.

Prezidenti v minulosti b.d. Online dokument Kanceláře prezidenta republiky. Online na http://www.hrad.cz/cz/prezident_cr/svoboda.shtml

Stručný biografický slovník ke kulatému stolu Česká sociologie 1965-1989 2004. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 40 (5): 745-755.

Šamanová, Gabriela 2006. „(Kvazi)demokratická období výzkumu veřejného mínění před rokem 1989.“ *Naše společnost* 1 (4): 19-21.

Šilhánová, Libuše 2006. „Politik a obhájce lidských práv.“ *Lidská práva* 4. Online čtvrtletník Českého helsinského výboru. Online na <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2006121503&PHPSESSID=fc18e42d5ac60c6f6cd110c2183846cc>

Škodová, Markéta 2006. „‘Myslíte si, že v současné době je svobody projevu málo?’ Veřejnost a její mínění v roce 1968.“ *Naše společnost* 4 (1): 22-25.

Ministři a ministerstvo v historii b.d. Online dokument Ministerstva zahraničních věcí ČR. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR. Online na <http://www.mzv.cz/www/mzv/default.asp?ido=7970&idj=1&amb=1&trid=3&prsl=&pocc=1=5>

Vacek, Lubomír 1997. *Čtení o veřejném mínění. Pozvání do světa názorů lidí*. Praha: Orego.

